

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko: Agata Chabior

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:

1999 – Dyplom doktora nauk humanistycznych w specjalności Pedagogika - stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki nadany Uchwałą Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego z dnia 20 maja 1999. Tytuł rozprawy doktorskiej: *Rola aktywności kulturalno – oświatowej w adaptacji do starości (w świetle badań seniorów z rodzin kieleckich)*. Promotor: Prof. dr hab. Tadeusz Aleksander. Recenzenci: Prof. dr hab. Olga Czerniawska (Uniwersytet Łódzki), Prof. dr hab. Franciszek Adamski (Uniwersytet Jagielloński).

1990 – Dyplom ukończenia z wyróżnieniem studiów wyższych magisterskich (5-letnich, dziennych) na Wydziale Pedagogicznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, w zakresie Pedagogiki, specjalność: Pedagogika w zakresie pracy kulturalno – oświatowej. W latach 1989 – 1990 Stypendium Ministra Edukacji Narodowej.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych.

Od 1989 roku w Instytucie Pedagogiki i Psychologii Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach (obecnie Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) do aktualnie, na stanowiskach:

- asystent stażysta: od 1.10.1989 do 30.09.1990, Zakład Pedagogiki Społecznej i Socjologii Wychowania
- asystent: od 1.10.1990 do 30.09.1999, Zakład Pedagogiki Społecznej i Socjologii Wychowania
- adiunkt: od 1.10. 1999 do 30.09.2015, - od 2009 Zakład Pedagogiki Pracy i Edukacji Ustawicznej
- starszy wykładowca: od 1.10.2015 do chwili obecnej – Zakład Pracy Socjalnej i Integracji Społecznej.

Dodatkowe zatrudnienie (II etat)

Wszecznicza Świętokrzyska na stanowisku starszy wykładowca od 1.10. 2007 do 30.06.2013

4. **Wskazanie osiągnięcia** wynikającego z art.16 ust.2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. Nr 65, poz. 595 ze zm.)
- a. Tytuł osiągnięcia naukowego: Monografia pt.: *Wspomaganie procesu pomysłnego starzenia się u ludzi starych. Między powinności a profesją*. Oficyna wydawnicza Impuls, Kraków 2017, ss. 252
Recenzenci wydawniczy: prof. zw. dr hab. Tadeusz Aleksander
dr hab. Jerzy Halicki, prof. UwB
- b. Wybrane do oceny publikacje tematyczne dotyczące procesu starzenia się i starości, aktywności i aktywizacji, wsparcia i opieki.

Publikacje w recenzowanych czasopismach naukowych:

1. „Edukacja ustawiczna dorosłych” 2(93); *Kompetencje opiekuna osoby starszej – implikacje europejskie*. Agata Chabior, Małgorzata Krawczyk: 2016, s. 81-89 ISBN 1507-6563
  2. „Edukacja Dorosłych” Półrocznik nr 2 (71); *Innowacyjne sposoby wspierania i aktywizacji społeczno – ekonomicznej osób 60 + - nowe propozycje i dobre praktyki*. Agata Chabior, Małgorzata Krawczyk – Blicharska; 2014, s. 245 – 255; ISSN 1230-929X
  3. The Online Journal of Distance Education and e-Learning Volume 2 - *Edu.Care: an innovative model of training for the elderly caregivers*. Giusi Miccoli, Małgorzata Stawiak- Ososińska, Agata Chabior, Soledad Quero, Rzym 2014, s. 5 -13
  4. *Procedia – Social and Behavioral Sciences; A New Senior Caregiver for a New Millennium – The EduCare Project*. Agnieszka Szplit, Agata Chabior, Soledad Quero, Ma Angeles Perez – Ara, Gianluca Biggio, Hiszpania 2014, s.1254 – 1258
  5. „Chowanna” tom 2(23); *Społeczny wymiar kształcenia gerontologicznego – aspekt teoretyczno – praktyczny*. Agata Chabior; 2009; s. 235 – 247; PL ISSN 0137-706X
  6. „Edukacja” nr 2(82); *Pytanie o tożsamość współczesnego człowieka*: Agata Chabior; 2003, s. 110-116;
- Autorstwo rozdziałów w monografii**
7. Chabior A.(2016), *Człowiek stary w rodzinie – problem wsparcia i opieki rozpatrywane w kontekście indywidualnym, rodzinnym i społecznym*, [w:] T. Biernat,

- K. Kluzik, J.A. Malinowski (red.), Rodzina w pracy socjalnej- pomoc w sytuacjach trudnych i kryzysowych. Wyd. Edukacyjne AKAPIT, Toruń, s. 229 – 243 ISBN 978-83-63955-29-8
8. Chabior A.(2016), *Stare vs nowe formy/metody pracy z seniorami*, [w:] E. Bojanowska, M. Kawińska (red.), Praca socjalna wobec wyzwań współczesności. KONTRAST, Warszawa, s. 129-142, ISBN 978-83-62793-19-8
  9. Chabior A.(2015), *Opieka i wsparcie w starości w perspektywie zmiany - na przykładzie projektu Edu.Care.*, [w:] E. Woźnicka, A. Stopińska – Pająk (red.), Oświata dorosłych. Inspiracje i wyzwania. Biblioteka Edukacji Dorosłych Tom 46, Warszawa – Łódź, s. 295 – 305 ISBN 978-83-7405-632-8
  10. Chabior A., S. Chrost, M. Stawiak-Ososińska; A. Szplit (2015), *The issue of care for the elderly in the context of the ongoing socio-demographic changes in Europe*. [w:] G. Biggio (Ed.), New Caregiver for New Elderly People. Editura RISOPRINT, Cluj – Napoca, Rumunia, s. 11-21, ISBN 978-973-53-1473-6
  11. Chabior A., M. Stawiak-Ososińska, S. Chrost; A. Szplit (2015), *The experience in the Polish trial*, [w:] G. Biggio (Ed.), New Caregiver for New Elderly People. Editura RISOPRINT, Cluj – Napoca, Rumunia, s. 81-95, ISBN 978-973-53-1473-6
  12. Chabior A.(2014), *Spoleczne, kulturowe i demograficzne uwarunkowania opieki i wsparcia w starości – o nowy model opiekuna seniorów*, [w:] E. Trafiałek (red.), Innowacje w polityce społecznej XXI wieku, przedsiębiorczość zmiana rozwój polityka socjalna. Wydawnictwo “Śląsk”, Katowice, s. 305 – 315 ISBN 978-83-61982-68-5
  13. Chabior A.(2014), *Family and Growing Old from the Aspekt of Illness, Dying and Death*. [w:] M. Stawiak – Ososińska, S. Chrost (red), Situation, Education and Activation of Elderly People in Europe. Kielce, s. 151- 163 ISBN 978-83-63179-21-2
  14. Chabior A.(2014), *Wiedza, umiejętności i kompetencje opiekuna osoby starszej – nawiązanie do badań realizowanych w projekcie Edu.Care.*, [w:] A. Szczurek – Boruta, B. Chojnacka – Szynaszko (red.), Człowiek w przestrzeni lokalnej – dobre praktyki wspierania rozwoju, aktywizacji i integracji społecznej osób starszych. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 178 – 189 ISBN 978-83-8019-029-0
  15. Chabior A., S. Chrost, M. Stawiak – Ososińska, A. Szplit (2014), *Innovations of the EduCare project*, [w:] M. Stawiak – Ososińska, S. Chrost (red), Situation, Education

- and Activation of Elderly People in Europe. Kielce, s. 301 – 321 ISBN 978-83-63179-21-2
16. Chabior A., S. Chrost (2013), *Perception of elderly people and old age – a research report*, [w:] M. Bargel, jr. E. Janigová, E. Jarosz, M. Jůzl (red.), *Sociální pedagogika v kontextu životních etap člověka*, Brno, s. 1049-1059
  17. Chabior A.(2012), *Family caregiver of an elderly person*, [w:] M. Bargiel, E. Janigova, E. Jarosz (red.), *Dilemata socjalni pedagogiky v postmodernizm Sete*. Institut Mezioborovych Studii, Brno, s. 199 – 207 ISBN – 978 – 80 – 87182 – 27 – 7
  18. Chabior A., E. Trafiałek (2004), *Aktualność myśli gerontologicznej Aleksandra Kamińskiego*, [w:] E. Marynowicz – Hetka, H. Kubicka, M. Granosik (red), *Aleksander Kamiński i jego twórczość pedagogiczna. Dyskusja o przyszłości wobec terażniejszości i przyszłości*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 355-359 ISBN 83-7171-753-9
  19. Chabior A.(2002), *Od opieki do samopomocy seniorów – próba przeglądu form wsparcia społecznego*, [w:] J.T. Kowaleski, P. Szukalski (red.), *Proces starzenia się ludności – potrzeby i wyzwania. I Kongres Demograficzny w Polsce Łódź, Łódź*, s. 271-282 ISBN 83-88529-16-1

c. Omówienie celu naukowego ww. wymienionych prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Osiągnięciem naukowym na podstawie, którego ubiegam się o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego jest monografia: „*Wspomaganie procesu pomyślnego starzenia się u ludzi starych. Między powinnością a profesją*”. Książka ta jest efektem moich wieloletnich zainteresowań naukowo – badawczych, zrealizowanych badań, działalności naukowej i dydaktycznej oraz doświadczeń płynących ze współpracy z ośrodkami kształcenia akademickiego w Europie, w tym głównie tych, które zdobyłam w trakcie realizacji międzynarodowego projektu badawczego Edu.Care, którego aplikacje są w niej zawarte.

Celem tej publikacji podobnie jak i innych poprzedzających ją monografii i artykułów, jest ukazanie złożoności życia w okresie starości, odmienności obrazów starości i sposobów jej przeżywania, zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań doświadczania starzenia się w wymiarze biologicznym, psychicznym i społecznym sprzyjających bądź zagrażających rozwojowi człowieka, rozpatrywanych z perspektywy zmian demograficznych. Celem publikacji jest dążenie do określenia optymalnych warunków funkcjonowania ludzi starzejących się i starych w środowisku społecznym i środowisku ich życia, przy

wykorzystaniu ich zasobów do działania i rozwoju w starości. To wskazanie warunków, czynników i działań sprzyjających, wspomagających starzenie się pomyślne. Wspomaganie pomyślnego starzenia się przyjmuje kształt zarówno wsparcia, wspomaganie i opieki przyczyniających się do optymalizowania funkcjonowania tej grupy osób w wymiarach fizycznym, psychicznym, edukacyjnym, społecznym.

Obecna sytuacja demograficzna, polityczna, ekonomiczna i społeczna wielu państw Europy, również Polski, stawia przed społeczeństwem wyzwanie wypracowania nowego, optymalnego i możliwego do zastosowania także w innych krajach UE modelu wsparcia seniorów. Przyjęłam więc, że w działaniach wspomaganie seniorów w pomyślnym starzeniu się chodzi o stworzenie ram dobrze realizowanej opieki z jednoczesnym dookreśleniem wszelkich czynników wpływających na jej efektywność, w tym warunków i okoliczności w których przebiega wraz z cechami osoby ją sprawującej. Opieki rozumianej jako szczególny rodzaj relacji, w której każdy kontakt z drugim człowiekiem ma charakter podmiotowy, celowy i prowadzi do założonych zadań. To relacja przebiegająca w ramach określonego środowiska i w jakim sensie przez nie wyznaczana. Przyjęłam, że jedną z węzłowych kwestii dotyczących opieki jest relacyjność i że opieka stanowi szczególny rodzaj relacji, zatem uznałam, iż jednym z najlepszych sposobów wypracowywania w praktyce odpowiednich cech opiekuna, a przede wszystkim rozwijania relacyjności w opiece nad seniorem będzie wykorzystanie teorii pomocy skoncentrowanej na osobie C.R. Rogersa.

Przyjęłam także, że opieka traktowana jako szczególny rodzaj relacji ma przede wszystkim służyć upodmiotowieniu osób starszych w procesach wspomaganie i wsparcia, czyli wypracowywaniu nowych, innowacyjnych metod działania, nastawionych nie tylko na likwidację skutków poniesionych strat, lecz również na budowanie strategii zwiększania dobrostanu seniorów i tym samym podwyższania oceny jakości ich życia w starości.

Opieki, w której bezwzględnie respektowane są prawa człowieka do zachowania podmiotowości, autonomii i godności osobistej bez względu na wiek czy jakiegokolwiek inne biologiczne bądź społeczne ograniczenia. Godności rozumianej w sposób elementarny jako „cecha osobowa, która wyraża się w poczuciu własnej wartości oraz oczekiwaniu z tego tytułu szacunku ze strony innych” (Jedynak 1990, s. 84).

Przyjęłam także, że traktowanie opieki jako szczególnego rodzaju relacji o charakterze zadaniowym, przebiegającej w określonych warunkach rodzinno-społecznych, w danej przestrzeni lokalnej – wymaga zmian i innowacji w kształceniu do opieki. Niezbędne są: precyzyjne ustalenie i wytyczenie celów kształcenia, dokładne opisanie sylwetki opiekuna gotowego do sprawowania opieki w zmienionej formule jako osoby, która potrafi nie tylko zarządzać rozwojem własnym (co jest warunkiem efektywności jej działań), ale także wspomagać możliwości i potrzeby podopiecznego we wspólnym polu działania. Takiemu działaniu przyświecają przyjęte na drodze porozumienia między podmiotami tego procesu normy i wartości, które wyznacza obszar wspólnie przyjętej płaszczyzny aksjologicznej.

Wynika z tego konieczność dookreślenia nie tylko celów takiego kształcenia, jego form, a w ich obrębie innowacji dających nowe możliwości wspomagania rozwoju własnego i podopiecznego, lecz również – a może przede wszystkim – wiedzy, umiejętności i kompetencji samego opiekuna. Nakreślenia ram profesjonalnego kształcenia do sprawowania opieki i do zmian w opiece, kształcenia do i dla starości oraz poszukiwania nowej formuły kształcenia do sprawowania opieki w istniejących już programach edukacyjnych, edukacji gerontologicznej.

Uznałam także za słuszne budowanie teoretycznej sylwetki opiekuna osób starszych w oparciu o badania zrealizowane wśród opiekunów, podopiecznych oraz osób szkolących opiekunów. Co więcej założyłam, że cenne będą informacje zebrane od podopiecznych (czyli beneficjentów opieki) oraz opiekunów (czyli osób sprawujących opiekę) jako podmiotów tej relacji. Zebrany materiał badawczy stał się podstawą do opracowania sylwetki opiekuna czyli pewnego teoretycznego konstruktów, który stanowił punkt wyjścia dla budowania systemu działań edukacyjnych i realizowanej metody projektowej.

Te założenia przełożyły się na cel praktyczny. Realizacja celu praktycznego przebiegała dwutorowo – od idei w rozumieniu namysłu, założeń, badań, postulatów, dyrektyw po praktykę działania społecznego. Poszukując zarówno modelu opieki nad osobami starszymi, jak i sposobów kształcenia do jej skutecznego, efektywnego sprawowania, uznano słuszność włączenia ich w kontekst działania społecznego – pedagogicznego. Podkreślając jednocześnie, że mówimy tu o działaniu społecznym uruchamianym w różnych sytuacjach życiowych wymagających wspomagania w rozwoju dla osiągnięcia wysokiej jakości życia w wymiarze indywidualnym, grupowym i społecznym. Przyjęłam także, że działanie to powinno się opierać na kreowaniu i regulowaniu działań na drodze interakcji międzyludzkich (dialogu, współdziałania, współtworzenia), jak też na tworzeniu relacji (międzyosobowych) i relacyjności pomiędzy różnymi podmiotami, elementami środowiska społecznego, w tym środowiska życia seniora. Celem takiego działania jest zmiana sytuacji zastanych, aby możliwe były dalszy rozwój i podnoszenie jakości życia w starości oraz pomyślne starzenie się ludzi. Wspomaganie rozumiane jako wspieranie w rozwoju, dążenie do zmiany, ulepszania, optymalizowania, przy zachowaniu założenia relacyjności, wiąże wielorodzajowe i wieloobszarowe działania: pomoc, wsparcie, opiekę, a także aktywizację, w jeden paradygmat: działania społecznego – pedagogicznego zmierzającego do podnoszenia jakości życia i pomyślnego starzenia się.

Zarówno idea jak i praktyka działania społecznego nierozzerwalnie wpisana jest w pedagogikę społeczną, dyscyplinę naukową, która ukształtowała moją tożsamość naukową i ukierunkowała zainteresowania naukowo-badawcze na gerontologię społeczną. To właśnie gerontologia społeczna i jej rozwój leży u podstaw moich poszukiwań naukowo – badawczych, stając się podstawowym przedmiotem moich naukowych studiów.

W badaniach o charakterze pedagogicznym kluczowe jest dążenie do opracowania modeli optymalizacyjnych dla podejmowanych działań, w celu doprowadzenia do wystąpienia zmian w wybranym wycinku rzeczywistości społecznej. Doskonalenie konkretnych dziedzin rzeczywistości, jako cel badań pedagogicznych, nie jest możliwe bez korzystania z innych dyscyplin zwłaszcza kiedy analizie poddajemy złożony proces starzenia się człowieka przebiegający w sferze biologicznej, psychicznej i społecznej. W tym przypadku badań nad: zmianami w odbiorze starości jako zjawiska społeczno-kulturowego; opieki jako działania jednostkowego i procesu społecznego; roli i zadań opiekuna; istniejących strategii pracy z seniorami w kontekście działania opiekuńczego i aktywizującego; czynników ułatwiających i utrudniających działania z obszaru opieki oraz aktywizacji, wspomaganie seniora w jego funkcjonowaniu jednostkowym i społecznym; obecnych i pożądanych cech opiekuna osoby starszej, wreszcie działań edukacyjnych przygotowujących do pracy z osobami starszymi, niezbędne stają się odwołania do polityki społecznej i pracy socjalnej, demografii, andragogiki, socjologii i psychologii. Tak więc wielowymiarowość podejmowanych zagadnień (opieki w starości, relacyjności w opiece jako pewnego rodzaju innowacji we wspomaganie człowieka starszego w ciągu jego życia, wreszcie kształcenia do „na nowo” pojmowanej i jakościowo odmiennie sprawowanej opieki) potrzebuje inspiracji z różnych dyscyplin i stanowisk epistemologicznych, stąd za słuszne uznałam przyjęcie transwersalnej perspektywy poznania, badania, opisu i działania w rzeczywistości społecznej, analogicznie do podejmowanego przedmiotu badań i dociekań empiryczno-epistemologicznych.

Paradygmat pedagogiki społecznej określić można jako silnie nawiązujący do modelu uczestnictwa oraz nurtów krytycznych i emancypacyjnych. Jest on przy tym bliski teoriom podmiotowości. W ujęciu Aleksandra Kamińskiego pedagogika społeczna „wiąże swą nazwę, refleksję i badania nade wszystko z potrzebami upośledzonych warstw i klas społecznych, ze sprawiedliwością społeczną” (Kamiński, 1972, s. 12). W odniesieniu zaś do relacji między jednostką a środowiskiem w kontekście pedagogiki społecznej preferowana jest perspektywa dialektyczna, w której środowisko traktowane jest jako źródło wpływów wywieranych na jednostkę, która jednocześnie dysponuje potencjałem przekształcania go (Kamiński, 1972, s. 36). Pedagogika społeczna zakłada analizę relacji między jednostką a środowiskiem, przy jednoczesnym założeniu prawa jednostki do optymalnego, wieloaspektowego rozwoju, któremu mają sprzyjać celowo realizowane przekształcenia środowiska (Lorentz, 2008, s. 633–635).

Zarówno opiekę jako proces i kształcenie do opieki analizowano jako obiektywny fakt zachodzący w rzeczywistości społecznej (perspektywa durkheimowska), umiejscowiony w strukturze społecznej i pełniący w niej określone funkcje (perspektywa Talcotta Parsonsa), przede wszystkim jako aspekt interakcji społecznych (perspektywa Ervinga Goffmana).

Przyjęta perspektywa konstruktywistyczno-interakcyjna opiera się na założeniu, że wszelka aktywność społeczna konstruowana jest w interakcjach, zorganizowanych w różnych płaszczyznach, według wielu porządków, a działanie ludzkie postrzega się jako sensowne akty służące realizacji określonych celów, podejmowaniu ról lub budowaniu tożsamości. Przyjęcie konstruktywistyczno-interakcyjnej perspektywy pedagogiki społecznej dało możliwość wskazywania na społeczne formy wspomagania starzenia się i starości jako procesu wieloobszarowego i wielopłaszczyznowego, podejmowanego dla osiągnięcia celu, jakim jest poprawa jakości życia. Pozwala na zrozumienie mechanizmów wspólnotowo-relacyjnego tworzenia i funkcjonowania środowiska, którego możliwości powinny być dostrzegane i wykorzystane do wprowadzania zmian i modernizacji.

Zgodnie z przyjętymi założeniami i celami do realizacji zamierzenia badawczego wykorzystalam triangulacyjną procedurę badań, nie tylko dlatego, że przynosi ona ciekawe efekty poznawcze, ale też bardzo istotne aplikacje w zakresie badań w działaniu. Proces moich badań realizowany był etapami.

Etap pierwszy – wstępny miał charakter diagnostyczno-opisowy. W jego realizacji obok ankiety i wywiadu wykorzystano także badania fokusowe realizowane przed rozpoczęciem szkoleń i pracy opiekunów z seniorami oraz po ich zakończeniu. Ankieta służyła zbieraniu opinii na temat zmiany w postrzeganiu starzenia i starości, cech starości i potrzeb osób starszych. Wyodrębnieniu, jak również opisowi czynników ułatwiających i utrudniających sprawowanie opieki wobec seniorów ze wskazaniem na te służące upodmiotowieniu i indywidualizacji w procesie budowania relacji między opiekunem a seniorem. Dookreśleniu i opracowaniu kompetencji opiekuna osoby starszej ze szczególnym uwzględnieniem i doprecyzowaniem kompetencji osobistych oraz społecznych, które umożliwiłyby mu wchodzenie w relacje z podopiecznym i podejmowanie nowych ról w opiece, takich jak: coach, doradca, mentor. Tworzeniu nowego profilu zawodowego opiekuna osoby starszej – zdolnego do zapewnienia odpowiednich działań i ich standardów w pracy z seniorami. Badania fokusowe zogniskowane były wokół zagadnień: interpretacji znaczenia opieki, zarówno w wymiarze instytucjonalnym, jak i rodzinnym, indywidualnym, zakresu świadczonej opieki i możliwości jej uzyskania, oczekiwań co do optymalnych form wspomagania seniorów, możliwości takiej opieki i jej ograniczeń, oceny form realizowanej opieki i wskazania zauważonych, odczuwanych zmian w jej pełnieniu oraz funkcji.

Etap drugi stanowiły: przygotowanie, organizacja, koordynacja i obserwacja szkoleń przy wykorzystaniu wcześniej określonych programów, narzędzi i metod. Na podstawie wyników badań, przeprowadzonych w etapie pierwszym, stworzono program szkolenia, które przeszli najpierw trenerzy, a potem opiekunowie oraz opis efektów szkolenia – nabytej wiedzy, kompetencji społecznych i rozwiniętych umiejętności. Szkolenie obejmowało pięć działów: podstawy gerontologii, podstawy psychologii, relacje pomocowe i komunikacja, coaching, e-learning i obsługa platformy. W każdym z bloków tematycznych zajęcia miały

dwie części: jedną czysto teoretyczną i drugą o charakterze praktyczno-warsztatowym. W tej drugiej uczestnicy zajęć sami – poprzez wykorzystanie metod aktywizujących, wykonywanie planowanych i kontrolowanych zadań – dochodzili do wspólnych rozwiązań. Stosując wcześniej przygotowane strategie, mieli okazję do przećwiczenia (w warunkach symulowanych) konkretnych zachowań w konkretnych sytuacjach (symulowanych), które doprowadziłyby do podejmowania optymalnych rozwiązań i działań w opiece nad seniorami. Szkolenia miały służyć temu, aby opisaną sylwetkę opiekuna wykreować, wykształcić, by praktycznie przygotować opiekuna do pracy z seniorem i wprowadzić w środowisko pracy z osobami starszymi. Uznano też, że opieka jako proces i opieka jako szczególny rodzaj podmiotowego, a często także urzeczowionego (celem jest realizacja konkretnych zadań zmierzających do zaspokojenia potrzeb seniora) kontaktu osobowego powinna mieć charakter relacyjny, podmiotowy, kompetencyjny i rozwojowy. Co więcej, opiekę postrzegano jako proces budowania relacji pozwalającej na zaspokajanie potrzeb egzystencjalnych i psychospołecznych seniora, wykorzystywanie jego zasobów do dalszej aktywności i działania, a także jako proces porozumienia pomiędzy opiekunem i seniorem a jego rodziną i szerszym środowiskiem.

Dobór treści poszczególnych bloków szkoleniowych ukierunkowany był na osiągnięcie określonych efektów w postaci pożądanego poziomu wiedzy, umiejętności i kompetencji.

W proponowanym modelu szkolenia opiekunów osób starszych chodziło nie tylko o formowanie określonych już kompetencji społecznych, ale także o dookreślenie i wskazanie kompetencji specyficznych, konstytutywnych dla profilu opiekuna osoby starszej, które eksponowałyby jego specyfikę, złożoność i odmienność od profili zawodów pokrewnych, takich jak pracownik socjalny, asystent rodziny czy pielęgniarz środowiskowa. Kształtowanie kompetencji opiekuna osoby starszej przebiegało w środowisku uczenia się, które łączyło to, co najlepsze, zgodne z paradygmatem kształcenia formalnego przy wykorzystaniu podstawowych metod dydaktycznych, znanych z praktyki kształcenia, z możliwościami i wyzwaniem elektronicznych środowisk uczenia się oraz społeczeństwa sieciowego. Projekt realizowany był z zastosowaniem metody warsztatowej i szkoleń, a także nowoczesnych metod szkoleniowych, takich jak: coaching, metoda projektowa i e-learning, platforma Web.

Zidentyfikowane w badaniach cechy opiekuna pozwoliły na określenie i wyróżnienie jego kompetencji szczególnie istotnych i specyficznych dla profilu opiekuna osoby starszej, zwłaszcza w odniesieniu do jego praktycznego działania w konkretnym środowisku.

Kierując się przekonaniem, że wiedza to ten komponent efektów kształcenia, do którego posiadamy najwięcej narzędzi pomiaru i oceny, a z punktu widzenia prakseologicznego i aksjologicznego nie dysponujemy takim orężem w przypadku umiejętności i kompetencji, to im właśnie poświęcono najwięcej uwagi.

Przyjęłam, że umiejętności odnoszą się do sfery działania, kompetencje zaś społeczne są rezultatem ćwiczenia umiejętności i nabywania doświadczeń podbudowanych przekonaniem, opartą na refleksji pewnością co do tego, jak postępować w danej sytuacji. Kompetencje społeczne odnoszą się do osoby, powstają w wyniku zintegrowania pewnej ilości umiejętności opanowanych na tyle sprawnie oraz świadomie, by osiągnąć możliwość swobodnego, mądrego, refleksyjnego i odpowiedzialnego podejmowania jakichś działań. Kompetencja jest wyposażeniem osoby. Być kompetentnym to nie tylko umieć coś zrobić, ale też doskonale rozumieć, w jakim celu i kierunku, dlaczego, a wreszcie dobrze sobie z czymś radzić.

W związku z tym wydzielono także kompetencje szczegółowe istotne z punktu widzenia opieki jako procesu i opieki jako działania zmierzającego do rozwoju oraz zmiany w funkcjonowaniu podmiotów tejże relacji. Stąd za specyficzne i ważne dla opiekuna osoby starszej z perspektywy realizowanego działania uznano zarówno kompetencje osobiste, jak i społeczne.

Uznając kompetencje osobiste za niezbędne do samorealizacji i odnalezienia we współczesnym zmieniającym się świecie dla każdego człowieka, stanowiące podstawę świadomego oraz ukierunkowanego na przyszłość rozwoju jednostki osobistego, zawodowego i społecznego, także w opiece ich rolę uznałam za kluczową. Nie tylko pozwalają na trafne diagnozowanie potrzeb i rozumienie położenia podopiecznego, ale także tworzą optykę rozumienia i pojmowania złożoności samego działania, świadomość własnej roli i zadań oraz znaczenia ich efektywnego wypełniania dla kształtowania losów własnych i podopiecznego.

W odniesieniu do kompetencji społecznych przyjęłam, że dotyczą one świadomości społecznej (systemu powiązań tworzących i organizujących życie społeczne) oraz zarządzania relacjami i otoczeniem. Stąd zasadniczo dotyczą sposobów myślenia, a więc wartości społecznych, opinii, poglądów i postaw ludzi. Ponadto uwzględniają m.in. wrażliwość społeczną, style i formy komunikacyjne, obyczajowość. Im wyższa świadomość społeczna, tym sprzężenia zwrotne między uczestnikami relacji są silniejsze i trwalsze. Wiedza na temat funkcjonujących w danych społeczeństwach schematów myślowych i emocjonalnych, obowiązujących norm czy występujących różnic kulturowych stanowią ważny krok w kierunku dobrego ich zrozumienia i wykorzystania w ramach porządku społecznego. I to właśnie jest podstawą kompetentnego układania stosunków z innymi, wyznaczaniem w nich pozycji własnej, ale w perspektywie innych. Kompetencja społeczna jest konglomeratem różnych „pomniejszych” umiejętności, które dotyczą funkcjonowania: poznawczego, emocjonalno-motywacyjnego oraz społecznego. W tym sensie to, co możemy nazwać kompetencją społeczną, zwykle będzie obejmować procesy dotyczące rozumienia sytuacji

społecznej, sposobu zachowania oraz towarzyszących temu odczuć (Wiszejko-Wierzbicka 2012, s. 8). I z tego punktu widzenia uznałam je za bardzo ważne, przydatne, a wręcz niezbędne w pracy z osobami starszymi.

Oceny efektywności szkolenia opiekunów dokonałam przy wykorzystaniu różnorodnych metod i technik badania poziomu wiedzy i umiejętności. Podstawą oceny przyrostu wiedzy u trenerów były testy wiedzy. Zostały one przygotowane dla każdego działu osobno, służyły poznaniu wiedzy trenerów i opiekunów w skali punktowej 0–5 Likerta. Zadaniem respondentów było określenie poziomu zgodności/niezgodności ich własnych opinii z podanymi stwierdzeniami w skali od 1 (całkowicie się nie zgadzam) do 5 (całkowicie się zgadzam). Testy zostały wykonane przed szkoleniem i po jego zakończeniu w celu ustalenia poziomu przyrostu wiedzy.

Etap trzeci obejmował proces uczenia. Podjęte zostały cztery różne rodzaje działań: szkolenie – transfer wiedzy specjalistycznej i rozwój kompetencji szkoleniowych dla opiekunów i ich trenerów; doradztwo - wspieranie trenerów i opiekunów w procesie uczenia się oraz wspomaganie opiekunów w procesie zarządzania pracą z osobami starszymi; coaching w pracy z trenerem, opiekunem i seniorem; praca projektowa, praca indywidualna z seniorem realizowanie zadań i ich weryfikacja. Działania na tym etapie skoncentrowane były na wykorzystaniu opracowanych i „przetrenowanych” w etapie wcześniejszym, sposobów i strategii działania społeczno-praktycznego (wspomagania, wsparcia, opieki) w rozumieniu umiejętnego zarządzania zasobami i/lub deficytami osób starszych, tak aby – odpowiadając na ich realne oraz diagnozowane potrzeby – stwarzać warunki i realizować działania sprzyjające ich pomysłnemu życiu i funkcjonowaniu we współczesnym świecie.

Innowacją wprowadzoną w proces uczenia się było szkolenie kaskadowe, przebiegające w dwóch kierunkach – „z góry na dół” i „od dołu do góry”, które przyjęło opisaną niżej formę. Najpierw odbyły się szkolenia dla trenerów zgodnie z wcześniej przyjętymi celami, treściami i formami. Następnie trenerzy przeprowadzili szkolenie dla opiekunów. Po nim przyszedł czas na przyjęcie przez członków zespołu Edu.Care roli nauczycieli, coachów dla trenerów i podjęcie dalszej pracy indywidualnie lub w małych grupach metodą projektową, wykorzystując także e-learning. Kolejny etap to coaching – indywidualna praca trenera z opiekunem, opiekuna z trenerem i opiekuna z seniorem. Opiekun pracował z wybranym do pracy projektowej seniorem, w pierwszej kolejności wykorzystując do tego pracę indywidualną. W celu wymiany doświadczeń z innymi opiekunami zaangażowanymi w projekt posługiwał się także e-learningiem i platformą. Opiekun wykorzystywał nabyte umiejętności w pracy z seniorem, w ustalonym z nim czasie i miejscu wykonywał swoje

zadania, realizował przyjęte cele, pracował nad rozwojem seniora, wspomagał go w wypełnianiu jego zadań. Każde spotkanie relacjonował trenerowi i wraz z nim analizował jego przebieg i planował dalsze działania. Działaniem zamykającym ten celowościowy cykl działania była współpraca trenera ze jego nauczycielem/coachem z zespołu Edu.Care, który oceniał, ustalał dalsze cele oraz opracowywał strategię szkolenia i wspomagania opiekuna, wzmacniał i wtórnym motywował do poszukiwania najlepszych sposobów pracy z seniorem.

Innowacyjnością w projekcie było wykorzystanie metody projektowej do weryfikacji warstwy epistemologicznej realizowanych szkoleń. Chodziło o to, aby stworzyć warunki do praktycznego sprawdzenia wiedzy zdobytej podczas szkoleń w odniesieniu do wszystkich zrealizowanych działów treści. Stworzeniu możliwości praktycznego działania przyświecał już sam dobór osób biorących udział w projekcie. Kaskadowy – z góry w dół, z dołu do góry – model szkoleń umożliwił zastosowanie coachingu w metodzie projektowej. Coaching realizowany był na wszystkich poziomach: nauczyciele – trenerzy; trenerzy – opiekunowie; opiekunowie – seniorzy.

Coaching a także metodę projektową wykorzystano w realizacji szkolenia do rozwijania umiejętności coachingowych trenerów i opiekunów w celu efektywnego zarządzania możliwościami rozwoju seniora i opiekuna, a także umiejętności przekraczania ograniczeń wynikających z deficytów starości i/lub uwarunkowań opieki oraz umiejętności skutecznego realizowania działania całościowego i celowościowego zmierzającego do osiągnięcia założonych celów. Rozwijania działania opiekuńczego w konkretnym środowisku i warunkach w celu odnajdywania nowych sposobów i strategii zarządzania opieką i możliwościami osób starszych, zwiększenia roli opiekuna w zakresie efektywnych sposobów zaspokajania potrzeb seniora, rozwijania umiejętności praktycznych koniecznych w opiece ze względu na złożoność sytuacji zdrowotnych seniorów. Przy przyjęciu „odformalizowania” wsparcia oraz opieki realizowanych w warunkach instytucjonalnych i nadania im statusu „relacji osobowej i pomocowej”, „podmiotowej”, tak w warunkach rodzinnych, nieformalnych, środowiskowych, jak i instytucjonalnych, analizie poddano warstwę aksjologiczno-pragmatyczną opieki i coachingu. Uznano, że wartościami leżącymi u ich podstaw są: niezbywalna godność osoby ludzkiej i jej wolność oraz podmiotowość, wyrażająca się prawem do samostanowienia wraz z wynikającymi z nich zasadami szczegółowymi takimi jak poszanowanie indywidualności, partnerstwo (relacyjność), podmiotowość, odpowiedzialność za akceptujące współuczestniczenie we wspólnej i indywidualnej przestrzeni życia, bycia, stawania się.

Metoda projektowa, określana jako odważne planowe działanie w środowisku, była praktycznym realizowaniem ułożonych planów pracy z seniorem, ich monitorowaniem na podstawie prowadzonych obserwacji i konsultacji indywidualnych oraz grupowych, z omówieniem sytuacji nie tylko optymalnych, ale też tych zagrożonych niepowodzeniem, celem wypracowania wspólnych, nowych, adekwatnych do sytuacji strategii rozwiązań.

E-learning i platforma traktowane były jako środowisko uczenia się i samokształcenia na drodze wymiany doświadczeń, konsultacji i wzajemnego wspomagania w zakresie wykorzystywanych technik i strategii pracy, proponowania nowych rozwiązań i działań w środowisku społecznym w konkretnych warunkach w miarę ich pojawiania się, adaptacji rozwiązań innych członków grupy do działania własnego, adaptacji już wykorzystanych i sprawdzonych strategii działania lub współpracy ze środowiskiem do budowy przyjaznych warunków opieki, wsparcia i wspomaganie oraz rozwoju seniora, modyfikacji własnych zachowań i celów, a także etapów działania w konkretnych sytuacjach.

Etap czwarty to badanie efektów i ocena procesu uczenia się oraz działania praktycznego i wprowadzanie ulepszeń.

Przeprowadzone badania i zrealizowana praca projektowa pozwoliły na opisanie współczesnego seniora i uwarunkowań jego funkcjonowania jak i sylwetki opiekuna wraz z uwarunkowaniami opieki jako procesu i działania podmiotowo – relacyjnego. Badania pozwalają wnioskować, że populację seniorów charakteryzuje swoista ewolucja. Współcześni seniorzy to osoby mające inne cechy oraz kierujące się innymi wartościami i odmiennymi działaniami niż ich rówieśnicy 5, 10 lat temu. To ludzie urodzeni w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia, wychowani w warunkach dużego przyspieszenia cywilizacyjnego, a za sprawą transformacji ustrojowej – także gospodarczo-ekonomiczno-kulturowo-edukacyjnego. Są coraz lepiej wykształceni, o rozbudowanych aspiracjach i życiowych dążeniach, otwarci na świat, świadomi swoich praw obywatelskich, o znacznie podniesionej świadomości konsumenckiej i sile nabywczej. Współcześni seniorzy znacznie dłużej niż ich rówieśnicy z poprzednich generacji utrzymują sprawność funkcjonalną, niezależność decyzyjną i ekonomiczną, co pozwala im świadomie organizować własną i zbiorową przestrzeń życiową. Dzięki nowym, odmiennym niż dotychczas stylom życia kreują oni nowy wizerunek starzenia się i starości, ludzi starych, przelamują wyobrażenia i stereotypy dotyczące tej grupy osób. Ma to określone implikacje nie tylko dla funkcjonowania seniorów w społeczeństwie, ale też dla funkcjonowania społeczeństwa jako całości w różnorodnych jego obszarach, także, a może przede wszystkim, w działaniach zabezpieczających funkcjonowanie ludzi starych, w tym w opiece.

Zmienia się postrzeganie wieku chronologicznego jako wyznacznika początku starości. Wymusza to redefinicję starości i zmianę jej umownego progu, co pociąga za sobą konieczność namysłu nad tworzeniem i rozwijaniem polityki prozawodowej dla seniorów, przebudowy systemów społecznych, tak aby dysproporcja między grupą produkcyjną a poprodukcyjną nie generowała zapaści gospodarczej poprzez przeciążenie systemu świadczeń emerytalno-rentowych. W społeczeństwie przeważa negatywne postrzeganie starości, które bezpośrednio wynika ze stereotypów panujących w społeczeństwie. Jednak „nowi seniorzy” stawiają społeczeństwu nowe wyzwania, chcąc zachować aktywność i wyższą jakość życia przez dłuższy czas. Dają wyraz swojej społecznej użyteczności i niezbędności w zakresie pokoleniowego przekazu wartości, stanowiącego podstawę tożsamości narodowej. Udowadniają, że dysponują potencjałem wiedzy i doświadczenia, jakie może dać długie życie.

Sprawą kluczową w każdym działaniu podjętym na ich rzecz są potrzeby osób starszych, których nie można rozpatrywać w oderwaniu od potrzeb innych grup wiekowych i całego społeczeństwa. Za najistotniejsze uznać należy: przynależności, miłości, bezpieczeństwa, zrozumienia, akceptacji i zdrowia, a także aktywności. Wraz z wiekiem u osób starszych na skutek spadku sprawności funkcjonalnej zaczynają się pojawiać potrzeby ponadpodmiotowe: pielęgnacji, opieki, wsparcia, wspomaganie w codziennej egzystencji, w tym potrzeba rozmowy i analizy problemów dotyczących seniora. Ich znajomość ukierunkowuje na działania w polu praktyki społecznej, raz lokując je w przestrzeni aktywizacji i aktywności samych seniorów, raz w opiece i działaniach pielęgnacyjno-opiekuńczych realizowanych zarówno w formach instytucjonalnych, jak i pozainstytucjonalnych, rodzinnych.

Opieka nad „nowym seniorem” powinna w pierwszej kolejności mieć charakter rodzinny i nieformalny, dopiero w drugiej urzeczowiony, z zaznaczeniem, że w sytuacji choroby i niesprawności oraz niepełnosprawności seniorów działania powinny podejmować profesjonalne służby społeczne i ochrony zdrowia. Opieka rodzinna i nieformalna jest najmniej kosztowna, „plastyczna” i odpowiada na nowe wyzwania. Taki jej charakter wynika najczęściej z określonego rodzaju więzi i pozwala na utrzymywanie odpowiedniej relacji między opiekunem i seniorem, relacji, która chroni osoby starsze przed wykorzystywaniem, a jednocześnie podtrzymuje i wydobywa pozytywne, budujące, wynikające z biografii seniora cechy i utrwala zachowania pozwalające układać jego stosunki z resztą otoczenia w taki sposób, aby te przebiegały pomyślnie.

Od „nowego opiekuna nowego seniora” oczekuje się przede wszystkim empatyczności, cierpliwości, życzliwości, dyspozycyjności, a ponadto entuzjazmu, kultury osobistej,

umiejętności komunikacyjnych, ofiarności, nawet poczucia humoru. Wymaga się od niego także „uzawodowienia” (odpowiedniej wiedzy, umiejętności i kompetencji), które kiedy przyjdzie czas próby, obroni go przed bezradnością i uchroni od ryzyka popełnienia błędu wynikającego z braku wspomnianych wcześniej trzech komponentów. Chodzi o łączenie tego, co osobowe i subiektywne (personalne), z tym, co zawodowe i obiektywne (profesjonalne).

Z przeprowadzonych badań wynika, że opieka realizowana przez opiekuna człowieka starszego powinna mieć, w pierwszej kolejności, charakter rodzinny, ale przy uwzględnieniu dbałości o profesjonalizm w zakresie koniecznych czynności natury rzeczowo-instrumentalnej. Chodzi o podkreślenie rodzinności i więzi, która może się wytworzyć pomiędzy człowiekiem starszym i jego opiekunem. Mocno akcentowana jest też potrzeba właściwego i profesjonalnego przygotowania do wykonywania zadań związanych z opieką. Seniorzy to bardzo specyficzna grupa osób, nie tylko o wysublimowanych potrzebach, swoistych problemach, ale też o szczególnych możliwościach, w jakimś sensie niedostępnych ludziom młodym, a wynikających z doświadczenia gromadzonego w ciągu życia. Byłoby wielką szkodą zagubienie poczucia przywiązania i przynależności, która jest cechą charakterystyczną w relacji opiekun nieformalny – starszy człowiek, na rzecz wyłącznie formalnych relacji związanych z profesjonalizacją roli opiekuna. Ciężar właściwy spoczywa na relacji, ale do jej budowania potrzebny jest także profesjonalizm, rozumiany jako przygotowanie do tego typu pracy. Niezbędny jest postęp w rozumieniu oraz znajomości specyfiki starzenia się i starości, potrzeb ludzi starych, ich problemów i możliwości. Opiekun człowieka starszego ma mu przede wszystkim towarzyszyć, traktując go podmiotowo, a nie tylko instrumentalnie. To właśnie relacja jest fundamentem, na którym budujemy wszystkie konieczne działania. Opiekun rodzinny, czy formalny, niejako „z urzędu” powinien się wykazywać przede wszystkim zdolnością empatycznego zrozumienia, ciepłem i akceptacją względem starszej osoby. Kompetencje instrumentalne są natomiast potrzebne jako drugorzędne, przede wszystkim do radzenia sobie ze stanem zdrowia osoby starszej. Bycie, towarzyszenie, wsparcie, stałość wydają się najważniejsze. Słowami kluczowymi w kreśleniu sylwetki „nowego opiekuna lub asystenta człowieka starszego” są: podmiotowość, relacyjność, odpowiedzialność i osobotwórczość. (Witkowski 2005, s. 23–24; por. Chabior 2009, s. 232–233).

Podmiotowość wyrażana jest poprzez autonomię, wysoką samoocenę, wielowymiarowe bycie i wielokierunkowe stawanie się. Człowiek, niezależnie od wieku, rasy, stanu zdrowia, nigdy nie może zostać sprowadzony do roli „rzeczy” i traktowany przedmiotowo. Zarówno

osoba starsza, jak i opiekun/asystent, będąc autonomicznymi bytami, mogą w całkowitej wolności wchodzić w relację i tworzyć więzi.

Relacyjność stanowi konstytutywną, a nie akcydentalną cechę każdego człowieka, polegającą na przeciwdziałaniu izolacji, samotności, na rozwijaniu siebie poprzez miłość i bezinteresowny dar z siebie. Będąc ludźmi, stajemy się nimi coraz bardziej poprzez relacje, jakie tworzymy z innymi.

Odpowiedzialność jest ściśle powiązana z wolnością (podmiotowością człowieka) oraz miłością względem drugiej osoby (relacyjnością). Oznacza czuwanie nad dobrem starszego człowieka (jego niezależnością i aktywnością) oraz rozwijanie umiejętności i kompetencji służących prawdziwemu dobru podopiecznych.

Osobotwórczość to gotowość i konieczność otwarcia na zmiany. Sytuacja spotkania opiekuna z podopiecznym, jakkolwiek zawsze jest sytuacją odbiegającą od normy i obciążoną koniecznością przekraczania ograniczeń procesowych i osobowościowych, to za każdym razem prowadzi do szeroko pojmowanej zmiany. Zmiana ta w pierwszej kolejności powinna dotyczyć położenia osoby potrzebującej pomocy, ale zaraz za tym jej zachowań i postaw kształtowanych pod wpływem spotkania z opiekunem (inaczej zachowuje się ktoś, komu ktoś inny pomaga, a inaczej ten, który takiej pomocy jest pozbawiony). Dotyczy to także zmiany postaw opiekuna. Spotkanie z podopiecznym to kontakt z inną osobą i całym jej kontekstem społeczno-rodzinno-osobowym, który wymusza zmianę zachowań samego opiekuna zarówno w sferze działań pojmowanych instrumentalnie, jak i w sferze myślenia, refleksji, emocji, odczuć, wartości, postaw i doświadczeń. Przyjęcie do własnej przestrzeni życiowej innej osoby, a taką sytuacją są opieka i pomoc, w odniesieniu do obu podmiotów tej relacji wymusza zmianę – samo spotkanie jest już zmianą. W relacjach pomocowych chodzi o to, aby ta zmiana była opatrzona znakiem „+”. Zmiana to obecność, bycie, działanie i współdziałanie, doświadczenie mające wartość regulującą i normatywną, odnoszącą się do wymiaru życia jednostkowego i społecznego. Niestety obecnie opiekun człowieka starszego jest niejako „zawieszony” pomiędzy powinnością (nieformalnością) a zawodem (kształceniem profesjonalnym). Z jednej strony bowiem myślimy o powinności w kategoriach właściwych postaw (przywiązania, przynależności, samoświadomości, tożsamości), z drugiej – zawodowstwa w rozumieniu odpowiednich umiejętności i kompetencji.

Badania i działania praktyczne uprawniają do postawieniu wniosku, że upodmiotowieniu „nowego seniora” służą wszelkie zabiegi prowadzące do jego samosterowności, samowystarczalności, samodzielności i aktywności. Ze strony „nowego opiekuna” ważne są szacunek oraz znajomość biografii seniora, podtrzymywanie dobrych cech i tworzenie

sprzyjającego środowiska (optymalnych warunków) do rozwoju; ze strony seniora – rozumiejąca akceptacja planowanych i realizowanych działań.

Głównymi trudnościami w podjęciu i pełnieniu roli opiekuna mogą być: nieodpowiednia motywacja (np. finansowa), brak czasu, brak przygotowania medycznego, nieumiejętność radzenia sobie ze stresem czy złym stanem zdrowia seniora. Taką trudnością jest też cały kontekst społeczno-życiowy opiekuna. Frustracje wynikające z zaniedbywania obowiązków rodzinnych, zawodowych i towarzyskich, nieumiejętność radzenia sobie ze stresem często przenoszone są na sytuację opieki, co wpływa na jej jakość i treść. A opieka jako szczególny rodzaj doświadczenia ma cechę cykliczności i powtarzalności – raz zakłócona trudno powraca do dawnych ram działania całościowego.

Bardzo interesujące wnioski uzyskano w odniesieniu do uznanych za innowacyjne i podstawowe kategorie - coachingu i metody projektowej, zwłaszcza w odniesieniu do relacji między partnerami w projekcie, pojmowania i podejmowania zadań wynikających z przyjmowanych ról.

Z dyskusji panelowej wyłoniła się, w odniesieniu do każdego z partnerów, wartość merytoryczna i pragmatyczna projektu. Trenerzy wskazywali, że wykorzystanie nowych dla nich metod/technik pracy, jakimi były coaching, e-learning i platforma, wymagały od nich weryfikacji wcześniejszego warsztatu pracy nie pod kątem ich skuteczności i efektywności, ale podejścia do realizacji zadań, planowania ich kolejności, uwzględnienia sytuacji zaskakujących, wymagających zmiany strategii działania, a także oceny przydatności pracownika i weryfikacji jego działań. Wiązało się to z dużą odpowiedzialnością, a jednocześnie koniecznością poświęcenia czasu na pracę i z niemożnością określenia jego limitów. Ten czas poświęcany na wspomaganie ujawniał jedną z głównych wad tego działania - opóźniał usamodzielnienie się opiekuna.

Zastosowanie nowych metod pracy wymuszało na trenerach zmianę nastawień do realizacji zadań, ich rezultatów i wymykało się znanym sposobom kontroli i weryfikacji. Wymagało to od trenerów, przedefiniowania samej roli i wchodzenia w nią; trzeba było wchodzić w role nie tylko zarządzającego opieką, ale także delegującego opiekę, co łączyło się z koniecznością określenia możliwości opiekuna i warunków osiągnięcia przez niego sukcesu. Ten natomiast zależał zarówno od warunków i okoliczności opieki jako procesu, jej form oraz funkcji, jak i od gotowości, odwagi i przygotowania do swojej roli opiekuna. Budowanie przez opiekuna relacji i jej skuteczność zależała także od seniora – od postrzegania przez niego własnych potrzeb, emocji, oczekiwań, nastawień, wreszcie gotowości do przyjęcia opieki i otwartości na współpracę, uczestniczenia w tworzeniu jej celów i osiąganiu zakładanych rezultatów.

Senior i jego stan społeczno-psycho-fizyczny i socjalny stał się wyznacznikiem oceny realizowanych działań w kategoriach: zadowolony/niezadowolony; gotowy/niegotowy do współpracy; nastawiony/nienastwiony na zmianę; uczestniczący/wycofany w działaniach nastawionych na zmianę. To właśnie ta ocena stała się punktem wyjścia do tworzenia nowego modelu działania zindywidualizowanego w ramach formalnych struktur instytucji. Zdaniem trenerów łączenie i doskonalenie struktur formalnych, instytucjonalnych przy wykorzystaniu metod miękkich, innowacyjnych (coaching) do indywidualizacji i upodmiotowienia podejścia do beneficjentów pomocy społecznej przynosi zakładane i dobre efekty. Z jednoczesnym bardzo mocno eksponowanym faktem, że zakładana podmiotowość i indywidualizacja, a także równorzędność w budowaniu relacji z opiekunem, w ich przypadku (trenerów) pozostawały w sprzeczności z wymogiem zachowania pracowniczego dystansu, wynikającego z pełnionych funkcji kierowniczych.

Badania panelowe ujawniły, że w relacji opiekun – senior ważna jest znajomość sytuacji wyjściowej opieki oraz sytuacji życiowej seniora, od tego zależy wchodzenie w relację i jej budowanie. Pomocne w nawiązywaniu relacji jest sprecyzowanie roli oraz zadań opiekuna i tak samo roli oraz zadań seniora czyli dbałość o „zadaniowe sprzężenie zwrotne”. Poinformowanie seniora o sytuacji, która ma się wydarzyć, ze wskazaniem na cele spotkania i pożądane oraz zakładane efekty, dokładne określenie oczekiwań co do wspólnego działania i jego założonych efektów, zarówno dla opiekuna, jak i seniora, pełna jawność działania, buduje zaufanie i przekonuje podopiecznego, że w tej relacji jest osobą nie tylko współdecydującą o tym, co ma się zdarzyć, lecz także wyznaczającą granice tej relacji i jej treści. Posługiwanie się w relacji z seniorem jasnymi i niesprzecznymi komunikatami prowadzi do przełamywania barier porozumienia. To pewien rodzaj „działania poza granicami wieku”, które wyraża się w gotowości opiekuna do przyjęcia starości w perspektywie seniora i w gotowości seniora na przyjęcie widzenia i działania „w” i „do” starości w ujęciu opiekuna. Sprzyja temu plastyczny dobór metod i technik działania obu stron relacji, brak rygoru czasu i kolejności zdarzeń, które dopasowuje się do aktualnego stanu emocjonalnego i fizycznego seniora, labilności jego nastrojów, akceptowalności zmian zachowań i dążeń seniora. Podobnie jak jednoczesne wtórne wzmacnianie motywacji do osiągnięcia wcześniejszych celów i realizacji ustaleń, wzmacnianie wiary we własne możliwości seniora.

Seniorzy za szczególnie cenne w opiece jako relacji uznali indywidualizację opieki, dostarczanie im niesprzecznych, wyraźnie sformułowanych komunikatów typu: „Jesteś ważny. Twoje pragnienia, zadania życiowe bądź problemy są ważne nie tylko dla ciebie. Nie

jesteś sam – jeśli tylko nie chcesz; jestem tu po to, aby podierać cię w twoich działaniach, wskazywać możliwości, szukać rozwiązań, doradzać, być i dawać czas”, bo to daje im poczucie bycia ważnym, znalezienia się w centrum uwagi własnej i innych, centrum informacji co do możliwości działania własnego i wspólnego.

Opinie opiekunów i seniorów pozwalają postawić wniosek, że cechą sprzyjającą budowanej relacji i efektywności wspólnych działań była odwaga obu podmiotów tej relacji w przekraczaniu ograniczeń wynikających ze sformalizowania działań wynikającego ze struktur instytucji, w których relacja ta przebiegała. Opiekunowie i trenerzy wskazywali też, że odwaga to wyzbycie się namysłu nad oceną działań. Presja ciągłej oceny przez trenerów i seniorów często paraliżowała działania opiekunów i ich niestereotypowość. Opiekunowie zgłaszali swoje obawy o brak dostatecznego przygotowania i kompetencji do rozmów i bycia partnerem dla seniorów. Tymczasem trenerzy zawierzyli w ich kompetencje i intuicję w podejmowanych działaniach, a seniorzy rozumieli, że to szansa i pora na działanie w czasie bez wieku. W tej sytuacji nikt nie jest mądrzejszy ani lepszy, ludzie postawieni na swej drodze szukają sposobu, aby kontakt przynosił im zadowolenie. Tak było i w tym wypadku, choć kontakt, i czas, obarczony był oczekiwaniami co do możliwych rozwiązań sytuacji trudnych lub opresyjnych dla seniorów. To, co cenne, to fakt, że uczestnicy rozumieli, iż łączyły ich cel i zadania, a nie wiek i wynikająca z niego opresyjność, co dziwniejsze w odniesieniu zarówno do jednych, jak i drugich, bo opiekunowie mieli nieskrywane przekonanie, że ich zbyt młody wiek rodzi czy pogłębia asymetrię relacji nie tylko w opiniach seniorów. Seniorzy rozumieli, że nie wiek w rozumieniu liczby przeżytych lat, a kontakt i porozumienie w zakresie realizowanych zadań są drogą do zmiany. To dawało nową perspektywę, wymiar i wartość opieki, działania z seniorami. Wreszcie jedni (seniorzy) przestali być „przezroczyści”, a drudzy (opiekunowie) „za młodzi”, aby móc zaproponować działania służące tworzeniu czegoś ważnego. To samo miejsce (placówka) zostało wypełnione innymi treściami i sposobami działania, które przynosząc dobrze znane z przeszłości skutki – dobrostan seniora – dało nową wartość: zmianę w postrzeganiu i wykorzystaniu potencjału, kapitału możliwości działania wspólnego. Zarówno z indywidualnego, jak i społecznego punktu widzenia opieka to działanie, które wymusza konieczność przyjęcia we własną przestrzeń życiową, we własną egzystencję drugiego człowieka (opiekuna), co więcej, to właśnie ten drugi człowiek – opiekun – staje się warunkiem utrzymania naszej własnej egzystencji, własnego życia na właściwym poziomie. Jakość życia człowieka potrzebującego wsparcia, pomocy w kierowaniu własnym życiem zależy więc od jakości relacji, jaka połączy te dwa podmioty, i to bez względu na fakt, czy

relacja ta przebiega w środowisku rodzinnym czy środowisku odpowiednich instytucji. Istotą tej relacji bowiem jest nie środowisko, w którym zachodzi, a działanie i porozumienie/komunikacja, doświadczanie relacji, które w konsekwencji przyniesie zachowanie ciągłości tożsamości osoby starszej, jej podmiotowości i godności, a także bezpieczeństwa jej i opiekuna. Punktem zwrotnym w budowaniu relacji było docenienie siebie nawzajem i swojej ważności (przy uwzględnieniu konieczności wyznaczenia granic bezpieczeństwa, także fizycznego, uczestników). Po pierwsze, żadnej ze stron nie było bez tej drugiej, a po drugie, łączył je cel, który wreszcie uznały za wspólny. Tym wspólnym celem było działanie razem po to, aby było seniorom lepiej, aby mogli przekraczać ograniczenia, zaspokajać potrzeby, definiować i przekraczać bariery, by jedni i drudzy mogli dbać nawzajem o swój dobrostan, wspomagając – rozwijając się – każdy z własnego i wspólnego punktu widzenia (roli), wreszcie wedle przez siebie uznanej definicji i przyjętego kryterium jej użyteczności. To pokazało, że budowanie relacji, komunikacja, nawet w urzeczowionych instrumentalnych działaniach nastawionych na załatwienie czegoś, stają się sprawą kluczową i kanwą do budowania wsparcia i opieki jako szczególnego rodzaju podmiotowej i celowej relacji.

Badania i działania praktyczne przyniosły potwierdzenie tezy, że nie tylko wzrost udziału ludzi starych w strukturze społecznej, ale także wewnątrzgeneracyjne zróżnicowanie populacji seniorów i jej ciągłe ewaluowanie w obszarze podstawowych wskaźników demograficznych i nie tylko, ma i będzie mieć wpływ na rynek dóbr i usług zaspokajających potrzeby tej grupy osób, za każdym razem uwzględniający ich rodzaj, a więc również tych z obszaru opieki. Zwiększy się popyt na usługi medyczne, opiekuńcze i pielęgnacyjne, na sferę usług dotyczących czasu wolnego i życia kulturalnego, będą się zmieniać oczekiwania co do działań z obszaru pomocy społecznej i pracy socjalnej, a także edukacji. W odniesieniu do tych ostatnich już odnotowujemy wzrost potrzeb oświatowych społeczeństwa w obszarze wiedzy gerontologicznej i pracy socjalnej z seniorami, wzrost zapotrzebowania na specjalistów w zakresie szeroko pojmowanej gerontologii i działań opiekuńczo-usługowo-pielęgnacyjnych, ogólnie: opieki. To pociąga za sobą konieczność profesjonalizacji kadr pomocy społecznej, w tym gerontologicznych, i dalej, w obszarze pomocy społecznej, pojawienia się nowych zawodów, które będą odpowiadać na nowe jakościowo potrzeby starzejącego się społeczeństwa. Opisane szkolenia i działania praktyczne jako ich konsekwencja mogą stanowić jedną z możliwych i właściwych propozycji form kształcenia, szkolenia i doskonalenia osób wszystkich tych profesji, które jakkolwiek zróżnicowane pod

względem specyfiki i charakteru, są związane pośrednio bądź bezpośrednio z działalnością na rzecz osób starszych. Prowadzone badania i działania praktyczne dały podstawę do wyrażenia przekonania, że zaprezentowane cele, treści, efekty kształcenia mogą się stać, nie tylko inspiracją ale bazą do projektowanych szkoleń wewnątrzzakładowych i międzyresortowych, kształcenia i dokształcania na poziomie studiów podyplomowych, kształcenia zawodowego, nie wyłączając kształcenia akademickiego.

Ostatecznie można wnioskować, że prowadzone badania, analizy i praktyczne działanie poddane ocenie i wnioskowaniu w pracy przyniosły zamierzony efekt i przełożyły się na optymalizację działań na rzecz kształcenia do i dla starości w praktyce, zgodnie z zawartymi w niej wnioskami. Inspirowana zrealizowaną pracą badawczą i projektową przystąpiłam do konkursu Nr 1/NPK/POWER/3.1/2016 na Nowe Programy Kształcenia i opracowałam autorski program specjalności Gerontologia społeczna na kierunku Pedagogika. Obecnie na Wydziale Pedagogicznym i Artystycznym UJK w Kielcach jestem koordynatorem projektu **„Nowe Programy Kształcenia pn.: Absolwent dla regionu – nowe programy kształcenia UJK w specjalizacji Turystyka Zdrowotna i Prozdrowotna”** finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju, w zakresie uruchomienia i realizacji specjalności: Gerontologia społeczna na kierunku Pedagogika, czas trwania projektu 01.02.2017 do 31.12.2020.

Równolegle wpisując się w postulat profesjonalizacji zawodów do pracy z seniorami, a jednocześnie odpowiadając na potrzeby rynku, stworzyłam autorski program studiów podyplomowych „Zarządzanie wiekiem – opiekun osoby starszej”. Studia mają charakter interdyscyplinarne i przeznaczone są dla osób, które ukończyły studia wyższe na kierunku pedagogika, praca socjalna, psychologia, socjologia, pielęgniarstwo, fizjoterapia. Przygotowują do roli „opiekuna osoby starszej”, który zgodnie z Zintegrowanym Rejestrem Kwalifikacji figuruje na pozycji 341202, poziom kształcenia 4. Studia podyplomowe, które przygotowują do roli opiekuna osoby starszej realizowane będą w oparciu o efekty kształcenia z poziomu 6.

Podjęte przeze mnie działania praktyczne w obszarze działania społeczno – pedagogicznego są nie tylko wynikiem moich dotychczasowych badań, studiów i działań także popularyzatorskich ale też zapowiedzią mojej dalszej działalności naukowej i dydaktycznej ze wskazaniem na główne obszary tematyczne.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo – badawczych.

Zarówno przed uzyskaniem stopnia doktora, jak i po jego uzyskaniu obszary moich zainteresowań można zamknąć w:

- aktywność i aktywizacja ludzi dorosłych i starszych wpisujące się w teorię uczestnictwa kulturalnego i społecznego;
- wsparcie społeczne w znaczeniu szeroko pojmowanego działania pomocowego i wspomagającego życie i funkcjonowanie osób starszych;
- edukacja gerontologiczna.

W okresie przed doktoratem interesowały mnie głównie zagadnienia związane z aktywnością ludzi dorosłych i starszych wpisujące się w teorię uczestnictwa kulturalnego i oświatowego, realizowane w trzech układach kultury i rzeczywistości oświatowej kierowanej do tych osób. Z tego okresu pochodzą między innymi: *Drama w edukacji ludzi starszych*. „Edukacja Dorosłych” nr 2(11)1996, Kwartalnik Akademickiego Towarzystwa Andragogicznego, s. 91-97, ISSN 1230-929 X; *Z doświadczeń organizacyjnych i programowych Ośrodka Kształcenia Wielozawodowego „Alfa” w Jędrzejowie*. „Edukacja Dorosłych” nr 4(17)1997, Kwartalnik Akademickiego Towarzystwa Andragogicznego, s. 100-109, ISSN 1230-929 X; *Edukacja w życiu ludzi starych*. „Edukacja. Studia Badania Innowacje” nr 4(60) 1997, ISSN 0239-6858. Do realizowanych badań i poszukiwań badawczych inspirowały mnie przede wszystkim osoby związane z Akademickim Towarzystwem Andragogicznym: Prof. Olga Czemiawska, Prof. Tadeusz Aleksander, Prof. Józef Półturzycki.

Po uzyskaniu stopnia doktora wydałam monografię: *„Rola aktywności kulturalno – oświatowej w adaptacji do starości”*. Instytut Technologii i Eksploatacji, Radom – Kielce 2000, ss. 199

Po doktoracie moja uwaga skoncentrowała się przede wszystkim na zagadnieniach mieszczących się w gerontologii społecznej, a refleksje nad życiem człowieka w starości są obecne we wszystkich moich tekstach. W podejmowanych przez mnie pracach odzwierciedlone jest duże zróżnicowanie w doświadczaniu starości i sposobach jej przeżywania, co powoduje, że moje prace cechuje dwutorowość prowadzonej narracji. Zwracam uwagę na aktywne poszukujące możliwości rozwoju osoby starsze, realizujące się w różnych obszarach życia i różnorodnych rodzajach aktywności, akcentując przy tym znaczenie niezależności, samodzielności, samorealizacji, jak i osoby, które z różnych przyczyn, niekorzystnych zbiegów okoliczności nie są w stanie samodzielnie funkcjonować wymagają wspomaganie i wsparcia, często opieki. Tak więc w centrum mojej uwagi znajdują się zarówno osoby starsze z przewagą potrzeb rozwojowych do których kierujemy działania uznające za priorytet samodzielność, samorealizację, podmiotowość i tożsamość ludzi starszych. I osoby, u których pojawiające się potrzeby z obszaru opieki, często potrzeby ponadpodmiotowe wymagają uruchomienia działań z obszaru pomocy i opieki z zachowaniem priorytetów podmiotowości, tożsamości, szacunku i godności.

Realizowane przeze mnie badania i prowadzone analizy oraz opisy życia i funkcjonowania osób starszych wpisują się w mocno akcentowaną interdyscyplinarność gerontologii i jej przedmiotu badań starzenia się i starości.

Dużo miejsca w moich dociekaniach teoretyczno - badawczych zajmowała i zajmuje aktywność osób starszych realizowana w różnych obszarach życia społeczno – kulturalnego w wymiarze indywidualnym i instytucjonalnym. Interesują mnie jej uwarunkowania, klasyfikacje, przebieg oraz funkcje. Także ich aktywizacja w rozumieniu procesu społecznego czyli działań zmierzających do tworzenia optymalnych warunków, okoliczności i sytuacji do tego aby ludzie starsi mogli być aktywni. Co odzwierciedla monografia: Chabior A.(2011), *Aktywizacja i aktywność ludzi w okresie późnej dorosłości*. WŚ, Kielce, ss.129; ISBN 978-83-62718-08-5; Oraz liczne rozdziały w monografiach: *Aktywizacja mieszkańców DPS*, [w:] Katalog dobrych praktyk aktywizacji mieszkańców DPS w podeszłym wieku; Świętokrzyski Urząd Wojewódzki w Kielcach, 2016; s. 5-25, ISBN 978-83-941138-1-0; *Aktywizacja zawodowa i społeczna seniorów – możliwości i propozycje*, [w:] M. Krawczyk – Blicharska, J. Szkułat (red.), Edukacja Rynek Pracy Rozwój obszary wsparcia i aktywizacji wybranych grup społecznych. UJK, Kielce 2015, s. 383 – 401, ISBN 978-83-65139-14-6; *Uczestnictwo ludzi starych w strukturach społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] A. Kotlarska – Michalska, P. Sikora (red.), Praca socjalna – przeszłość – teraźniejszość – przyszłość. Wydawnictwo Uniwersytet Opolski, Opole 2015, s. 185 – 198, ISBN 978-83-7395-674-2; *Kluby seniora miejscem uczestnictwa kulturalnego i animacji społeczno – kulturalnej*, [w:] Z. Szarota (red.), Aktywizacja, rozwój, integracja – ku niezależnej starości. Biblioteka Gerontologii Społecznej, Kraków 2011, s. 73-85 ISBN 978-83-7571-189-9; *Zmiany w aktywności ludzi starszych – od pomocy do działalności w organizacjach pozarządowych*, [w:] Naukowe Studia Lwowskiego Socjologicznego Forum, Lwowski Narodowy Uniwersytet im Iwana Franki, Lwów 2008, s. 511-518, ISBN 978-966-2025-41-5 (Pełny wykaz publikacji załącznik nr 1.) W prezentowanych tekstach formułowane są postulaty wyznaczające ramy działań społecznych jak i konkretne przykłady dobrych praktyk na rzecz i z udziałem osób starszych.

W moich pracach identyfikuje zagrożenia życia w starości mogące niekorzystnie wpływać na życie i rozwój człowieka, często wynikające z procesu starzenia się jak: problemy zdrowotne, spadek dochodów, konieczność szukania nowych ról na emeryturze, przyjęcie roli babci, dziadka. Formułuję postulaty dotyczące bezpieczeństwa socjalnego, zdrowotnego w przestrzeni fizycznej własnego mieszkania, ale też instytucji opiekuńczych, podkreślając konieczność koordynacji działań w tym zakresie. Na uwagę zasługują monografie: A. Fabiś, J. Wawrzyniak, A. Chabior, (2015), *Ludzka starość. Wybrane zagadnienia gerontologii*

społecznej, Impuls, Kraków, ss. 361; ISBN 978-83-7850-873-1; Chabior A., Szplit A., (red.), *Ageing and Old Age as a Task – Health, Activation, Development, Integration*, Kraków 2014, ss. 289 ISBN 978-83-65148-01-8; Chabior A., Fabiś A., Wawrzyniak, J.K. (2014), *Starzenie się i starość w perspektywie pracy socjalnej*, Seria: Nowa Praca Socjalna, tom 12, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa. ss. 202; ISBN 978-83-79513-01-7 PDF – do pobrania.

A także rozdziały w monografiach: *Family and Growing Old from the Aspect of Illness, Dying and Death*, [w:] M. Stawiak – Ososińska, S. Chrost (red), *Situation, Education and Activation of Elderly People in Europe*. Kielce 2014, s. 151- 163 ISBN 978-83-63179-21-2; *Perception of elderly people and old age – a research report*, [w:] *Sociální pedagogika v kontextu životních etap člověka*, (red.), M. Bargel, jr. E. Janigová E. Jarosz (ed.) M. Jůzl, Brno 2013, s. 1049-1059; *Ubóstwo ludzi starszych – jedność w różnorodności. Życie rodzinne i struktura wydatków*, [w:] E. Trafiałek, G. Pisarczyk (red.), *Ubóstwo jako globalna kwestia społeczna. Związki z przemocą, bezdomnością i wykluczeniem społecznym*. UJK, MOPR; Kielce 2014, s.117 – 129 ISBN 978-83-85953-02-9.

Dokonuje rozpoznania uwarunkowań społecznych wykluczenia ludzi starszych, jego wymiarów i skutków, poszukuje możliwości zapobiegania i wspomagania osób starszych podlegającym procesowi wykluczenia społecznego. Przede wszystkim wskazuję na konieczność promowania aktywności i zaangażowania podkreślając, że aktywność może być i często jest jednym z warunków ich zaangażowania i akceptacji: *Aktywność społeczna seniorów jako reakcja na ich dyskryminację*, [w:] A. Fabiś (red.), *Edukacja dorosłych wobec zjawiska marginalizacji*. Mysłowice 2007, s. 110 – 118, ISBN 978-83-89032-02-7; *Dyskryminacja seniorów – wymiar przyczyn, skutków, sposobów zapobiegania*, [w:] M. Bargiel, E. Jarosz, M. Jůzl PhD (red.), *Socialni pedagogika v souvislostech globalni krize*. Brno 2012, s. 402-416; *Senior and new technologies – way to integrate the alienation – raport of the study*, [w:] M. Konopczyński, A. Kieszowska (red.), *Pedagogical and social aspects of integration*. UJK, Kielce 2012, s. 159 – 167 ISBN – 978-83-927194-9-6; *Discrimination against seniors – theoretical references*, [w:] A. Kieszowska (red.), *Horizons of social reintegration*, Poland 2010, s.141 – 153 ISBN 978-83-927194-4-1;

W obszar edukacja gerontologiczna wpisują się następujące artykuły: *Społeczny wymiar kształcenia gerontologicznego – aspekt teoretyczno – praktyczny*, 2009; *Chowanna*” tom 2(23), s. 235 – 247; PL ISSN 0137-706X; *Geragogika – kierunek i/lub specjalność kształcenia zawodowego animatorów i opiekunów osób starszych*. [w:] J. Miko –Giedyk, M. Krawczyk – Blicharska, Stanisław Kowalski (red), *Kształcenie zawodowe w perspektywie współczesnych*

uwarunkowań społecznych. UJK, Kielce 2015, s. 177 – 195, ISBN 978-83-65139-36-8; *Kształcenie seniorów – wymiar andragogiczny i gerontologiczny*, [w:] T. Aleksander (red.), Edukacja dorosłych jako czynnik rozwoju społecznego, T. 2 Kraków – Radom 2010, s. 445 – 452 ISBN 978-83-7204-858-5; *Kształcenie ustawiczne jako priorytet w nowym modelu edukacji*, [w:] A. Fabiś (red.), Unowocześnianie procesu kształcenia dorosłych. Wyzwania współczesnej Edukacji Dorosłych tom II, Mysłowice – Zakopane 2005, s. 57-63 ISBN 83-89032-41-4.

Większość z przedstawianych tekstów miałam okazję wygłosić na konferencjach zagranicznych, krajowych i międzynarodowych wśród których na uwagę zasługują:

1. Międzynarodowa Konferencja Naukowa: Jak starzeć się zdrowo: multidyscyplinarne ujęcia, całościowe aplikacje. Kraków, 23-25. 03. 2017; *Pomyślne starzenie się – nowe spojrzenie na opiekę i opiekuna osób starszych*.
2. Międzynarodowa Konferencja Naukowa: Całociowe uczenie się – obszary, nurty, tendencje. Lifelong learning -areas, trends, tendencies. Kielce, Polska: 4-7 .04. 2017; „*Uprofesjonalnienie opieki*” - między powinnością a profesją - złoty środek (możliwy?) – „nowy”, „zmieniony”, „relacyjny” opiekun seniora.
3. III Ogólnopolski Zjazd Andragogiczny DOROŚLI W EDUKACJI. Nowe konteksty, odmienne perspektywy, innowacyjne rozwiązania. Warszawa 12-13 czerwca 2017; *Profesjonalizacja kształcenia dla starości i do opieki*.
4. Zagraniczna Konferencja Międzynarodowa: Aktualne problemy edukacji wczesnoszkolnej i inkluzywnego nauczania w świetle integracji europejskiej. Lwów, Ukraina, 12.05.2016; *Postrzeżenie starzenia się i ludzi starych przez dzieci w wieku wczesnoszkolnym - komunikat z hadań*.
5. Zagraniczna Konferencja Międzynarodowa: Actual problems and perspectives of preschool education progress and teaching staff's professional training in the context of eurointegrational processes. Czerniowce, Ukraina, 13.05.2016; *Integracja międzypokoleniowa - znaczenie dziadków w wychowaniu wnuczki*.
6. Andragogiczna Konferencja Naukowa: Doświadczenie dorosłości współcześnie i w przeszłości - konteksty andragogiczne. Zakopane, Polska 20.05.2016; *Wsparcie przez wymianę doświadczeń, przez doświadczanie*.
7. Konferencja Międzynarodowa: Polityka Społeczna i Praca Socjalna wobec wyzwań społeczno - kulturowych XXI wieku. Kielce, Polska 30.11.2016; *Wspomaganie pomyślnego starzenia się - nowe spojrzenie na opiekę*.

8. II Konferencja Międzynarodowa: Praca socjalna w perspektywie XXI wieku. Ubóstwo – Praca - Zdrowie. Warszawa, Polska 02.03.2016; *Tradycyjne vs innowacyjne metody/formy pracy socjalnej z seniorami*.
9. Konferencja Międzynarodowa: Nowy wymiar społeczny kształcenia zawodowego. Kielce, Polska 28.10.2015; *Gerontologia - kierunek i/lub specjalność kształcenia zawodowego animatorów i opiekunów osób starszych*.
10. Zagraniczna Konferencja Międzynarodowa: Aktualne problemy procesu kształcenia nauczycieli w kontekście integracji Ukrainy z europejską przestrzenią edukacyjną. Czemiowce, Ukraina 27.05.2015; *Teoretyczno-praktyczny wymiar kształcenia gerontologicznego - doświadczenia polskie*.
11. Zagraniczna Konferencja Międzynarodowa: Learning for life (Uczenie się przez całe życie). Suczawa, Rumunia 28.05.2015; *Wychowanie "do", "w", "przez" i "dla" starości - odniesienia polskie*.
12. Zagraniczna Konferencja Międzynarodowa: „EduCare FINAL CONFERENCE” Assistenti anziani in una società che sta cambiando: la percezione sociale e nuove competenze. Viterbo – Włochy 4.10.2014; *The issue of care for the elderly in the context of the ongoing socio-demographic changes in Europe*.
13. Zakopiańska Konferencja Andragogiczna: Społeczno – kulturowe aspekty czasu w kontekście uczenia się dorosłych. Zakopane 15 – 16. 05. 2014; *Aktywizacja zawodowo – ekonomiczna i doradztwo dla seniorów wymogiem czasów współczesnych*.
14. XXIV Zjazd PSSPS i seminarium naukowe: Rodzina w pracy socjalnej. Toruń 5 – 7. 11. 2014; *Człowiek starszy w rodzinie - problemy wsparcia i opieki*.
15. Konferencja Międzynarodowa: Aktywizacja seniorów – między powinnością a profesją – kształcenie i działanie. UJK Kielce - 8-9. 05. 2013; *Wiedza, umiejętności i kompetencje opiekuna osoby starszej – założenia a rzeczywistość*.
16. II Zjazd Andragogiczny: Teoria i praktyka edukacji dorosłych w procesie zmian. UMK Toruń – 15 – 16. 05. 2013; *Oczekiwane wiedza, umiejętności i kompetencje opiekuna osoby starszej – komunikat z badań*.
17. Zagraniczna Konferencja Międzynarodowa: Dilemata socjalni pedagogiki postmodernizm Sete. Institut mezioborových studi Czechy- Brno maj 2012; *Family caregiver of an elderly person*.
18. XXII Zjazd PSSPS : Kobiety w pracy socjalnej. Poznań 18 – 19.10. 2012; *Umiejętności, strategie i narzędzia interwencyjne pracownika socjalnego w ocenie kobiet pracujących w pomocy społecznej*.

19. Zagraniczna Konferencja Międzynarodowa: Socialni pedagogika v sauislostech globalni krize. Institut mezioborovych studii Czechy – Brno – 4 - 6.05.2011; *Dyskryminacja osób starszych – wymiar przyczyn, obszarów i skutków*.
20. XXI Zjazd PSSPS i seminarium naukowe: Ewaluacja w pracy socjalnej – znaczenie dla rozwoju badań, kształcenia, praktyki. Białymstok 25 – 26.10.2011; *Seniorzy i ich aktywność w perspektywie zmiany*.
21. XX Jubileuszowy PSSPS i seminarium naukowe: „Praca socjalna – przeszłość, terażniejszość, przyszłość”. Wrocław 19 -20. 10. 2010. Wystąpienie: *Ludzie starsi w strukturach społeczeństwa obywatelskiego*.
22. I Ogólnopolski Zjazd Andragogiczny: „Edukacja dorosłych jako czynnik rozwoju społecznych” . Kraków 23 – 24 06. 2009; *Kształcenie ustawiczne jako priorytet w nowym modelu edukacji*. (pełny wykaz konferencji załącznik 2).

Na podkreślenie zasługuje także fakt, że byłam organizatorem konferencji naukowych krajowych o charakterze międzynarodowym, pełniąc różne i odpowiedzialne funkcje. Tworzyłam komitet organizacyjny takich konferencji jak:

Międzynarodowa Konferencja Naukowa: Aktywizacja seniorów – między powinnością a profesją – kształcenie i działanie. UJK Kielce - 8-9. 05. 2013; funkcja - kierownik konferencji, moderator sekcji;

I Ogólnopolska Konferencja Naukowa: Edukacja i rynek pracy w perspektywie całościowego uczenia się. Kielce 19. 11. 2014; funkcja – sekretarz naukowy, moderator sekcji;

Konferencja Międzynarodowa: Nowy wymiar społeczny kształcenia zawodowego. Kielce, Polska 28.10.2015; funkcja – sekretarz naukowy, moderator sekcji;

Konferencja Międzynarodowa: Polityka Społeczna i Praca Socjalna wobec wyzwań społeczno - kulturowych XXI wieku. Kielce 30.11.2016; funkcja sekretarz naukowy i moderator sekcji;

I Ogólnopolska Konferencja Naukowa " Edukacja - Zdrowie - Środowisko". Kielce 6-7.06.2016; funkcja – przewodniczący komitetu organizacyjnego;

Międzynarodowa Konferencja Naukowa: Całociowe uczenie się -obszary, nurty, tendencje . Lifelong learning -areas, trends, tendencies. Kielce, Polska: 4-7 .04. 2017; funkcja - sekretarz naukowy i moderator sekcji;

Nie bez znaczenia dla mojego rozwoju naukowego była i jest możliwość współpracy z osobami zajmującymi się problematyką gerontologiczną i andragogiczną w ramach towarzystw naukowych, których jestem aktywnym członkiem. Od chwili powstania (2002r.) aktywnie

uczestniczę w pracach **Polskiego Towarzystwa Gerontologicznego Oddział Świętokrzyski**, w latach 2007 – 2009 byłam przewodniczącą Oddziału, a w 2011 – 2015 pełniłam funkcje vice przewodniczącej. Jestem też aktywnym członkiem **Stowarzyszenia Gerontologów Społecznych**, znalazłam się w grupie członków założycieli. Od lat współpracuje i jestem członkiem **Akademickiego Towarzystwa Andragogicznego**, a w obecnej kadencji pełnię funkcję członka Komisji Rewizyjnej.

W mojej działalności społecznej współpracuję także z Świętokrzyskim Uniwersytetem Trzeciego Wieku w Kielcach, Jędrzejowskim Uniwersytetem trzeciego Wieku w Jędrzejowie, MOPR-em, Klubami Seniora w Kielcach działającymi na rzecz wspomaganie w rozwoju ludzi dorosłych i starych.

Dzięki tej współpracy mogłam brać udział w wielu przedsięwzięciach organizowanych przez te towarzystwa czerpiąc tym samym inspiracje do własnej pracy nauko-badawczej, a także dydaktycznej i społecznej. Niewątpliwie ta współpraca i moja praca naukowa przełożyła się na możliwość realizacji, ważnych z punktu widzenia mojego rozwoju naukowo – badawczego i popularyzowania treści gerontologicznych, projektów naukowych i wdrożeniowych. Za bardzo istotny w moim dorobku naukowo – badawczym uznać należy **Międzynarodowy Projekt Naukowo - Badawczy EDU.CARE** nr: 527360-LLP-1-2012-1-IT-GRUNDTVIG-GMP, prowadzony przez Unię Europejską, w ramach programu Grundvig, w którym pełniłam funkcję badacza gerontologa. Celem zasadniczym projektu jest diagnoza sytuacji społeczno-zyciowej i zdrowotnej seniorów w wybranych krajach Europy oraz wypracowanie wspólnego, kompatybilnego modelu edukacji „do“ i „w“ starości. Edukacja/kształcenie obejmować ma integralne elementy tego procesu tj.: nauczycieli opiekunów seniorów, opiekunów i animatorów seniorów i samych seniorów. Efektem wspólnych działań ma być określenie standardów kształcenia, wypracowanie modelu kształcenia i przygotowania do wielowymiarowego, profesjonalnego wspomaganie osób starszych w ich rozwoju fizycznym, umysłowym, społecznym, kulturalnym i duchowym.

Do mojego rozwoju naukowego i zawodowego wkład wnoszą także projekty:

Projekt „**Benild – doskonalenie świętokrzyskich kadr oświaty**”, realizator projektu UJK, Wydział Pedagogiczny i Artystyczny; projekt współfinansowany ze środków EFS i budżetu państwa w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (POKL – Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach, Działania 9.4 Wysoko wykwalifikowane kadry oświaty). W projekcie pełniłam rolę kierownika kursów doskonalących „Kształtowanie postaw przedsiębiorczych u uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych”.

Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój /POWR. 03.01.00-IP.08-00-NPK/16. „**Nowe Programy Kształcenia pn.: Absolwent dla regionu – nowe programy kształcenia UJK w specjalizacji Turystyka Zdrowotna i Prozdrowotna**” finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju. Czas realizacji projektu 01.02.2017 do 31.12.2020. Pełnię w nim funkcję koordynatora na Wydziale Pedagogicznym i Artystycznym UJK w zakresie wdrożenia i realizacji na kierunku Pedagogika specjalności Gerontologia społeczna.

Międzynarodowy projekt dydaktyczny: Leonardo da Vinci /POWER.04.03.00-IP.07-00-001/15/“**Nowe kompetencje - Nowe możliwości. Młodzieżowy animator społeczno-kulturowy osób starszych**” Czas trwania 01.07.2016 – 30.11. 2018. Moja funkcja w projekcie realizowanym przez Zakład Doskonalenia Zawodowego w Kielcach to ekspert zewnętrzny, koordynator ds. programów szkolenia i ich wdrażania oraz ewaluacji.

Projekt pn. „**Profesjonalny Pracownik Socjalny**” oraz szkolenia z zakresu I stopnia specjalizacji w zawodzie pracownik socjalny w ramach Projektu są współfinansowane przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego i Działania 2.5 „Skuteczna pomoc społeczna” Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020, pełniona funkcja to nauczyciel – Trener.

Dzięki tej współpracy i odbytym wizytom studyjnym oraz warsztatowym nawiązałam współpracę z ośrodkami w Rumunii (Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj Napoca; Universitatea Stefan cel Mare, Suczawa), we Włoszech (Entropy Knowledge Network, Rzym; University Degli Studia Tusciana, Viterbo), Hiszpanii (Movilidad Estudiantil S.L. EME Hiszpania, Universitat Jaume I, Castello), Ukrainie (Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki we Lwowie, Narodowy Uniwersytet im. Jurija Fedkowycza w Czerniowcach).

Ponadto w ramach wymiany międzynarodowej w programie Erasmus + z Libera Università Maria Ssma Assunta (LUMSA), Rzym.

Współpraca ta zaowocowała wspólnymi publikacjami, konferencjami, które w sposób zasadniczy wpłynęły na mój rozwój naukowo – badawczy i zawodowy, a także plany na przyszłość.

6. Działalność dydaktyczna i podsumowanie

W ramach działalności dydaktycznej poza prowadzeniem zajęć objętych planem studiów tworzyłam i współtworzyłam programy kształcenia kierunków i specjalności kształcenia akademickiego. W latach 2008/2009 - współtworzyłam i opracowywałam programy dla nowej specjalności - Doradztwo zawodowe i personalne na kierunku Pedagogika-studia stacjonarne pierwszego i drugiego stopnia realizowane w ramach projektu „Edukacja dla rynku pracy” współfinansowanego przez UE. W roku 2011 uczestniczyłam w pracach

związanych z uruchomieniem nowej specjalności – gerontopedagogika. W latach 2012 – 2014 stworzyłam program a następnie byłam kierownikiem studiów podyplomowych « Aktywizacja społeczna i życiowa ». W 2015 roku stworzyłam w ramach kierunku Praca socjalna studia stacjonarne i I stopnia plan specjalności : Praca socjalna z seniorem. W 2016 stworzyłam autorski program specjalności Gerontologia społeczna na kierunku Pedagogika w ramach projektu : „Nowe Programy Kształcenia pn.: Absolwent dla regionu – nowe programy kształcenia UJK w specjalizacji Turystyka Zdrowotna i Prozdrowotna”

Na przełomie lat 2008 – 2016 pełniłam rolę promotora prac licencjackich i magisterskich co skutkowało wypromowaniem ponad 100 prac, w tym 58 magisterskich (2008 – 2010) i 56 licencjackich (2010 – 2016).

Podsumowując : na mój dorobek naukowo – badawczy składa się ponad 50 publikacji (monografie, artykuły – pełny wykaz załącznik 1), aktywny udział w licznych konferencjach naukowych zagranicznych, międzynarodowych i krajowych (załącznik 2), organizowanie konferencji krajowych o zasięgu krajowym i międzynarodowym, a także współorganizowanie zagranicznych (Suczawa – Rumunia, Czerniowce – Ukraina), udział w projektach naukowych i wdrożeniowych.

Dzięki mojej aktywności naukowo – badawczej i dydaktycznej decyzją Rady Wydziału Nauk Pedagogicznych Dolnośląskiej Szkoły Wyższej z dnia 28 kwietnia 2015 roku zostałam wyznaczona na **promotora pomocniczego** w przewodzie doktorskim mgr Kamalii Skowrońskiej. Promotorem dysertacji jest prof. zw. dr hab Adam. A. Zych, który przyjął opiekę naukową nad rozprawą pod tytułem: Postrzeganie dorosłości przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną i ich opiekunów (pismo z dnia 6.05.2015 załącznik 3).

Za działalność naukową od 2010 roku uzyskałam 438 punktów (dorobek parametryzowany w USOS, punkty ministerialne). Według bazy Google Scholar moje publikacje były cytowane były 39 razy (cites – 45), (h – index 4).

Za moją działalność naukowo-badawczą i dydaktyczną zostałam nagrodzona Medalem Komisji Edukacji Narodowej w 2015 roku, Medalem Srebrnym za Długoletnią Służbę w 2013 roku, Listem Gratulacyjnym Prorektora ds. Nauki i Współpracy z Zagranicą UJK za wyróżniające dokonania naukowe w 2014 roku (załącznik 4), Rektora Nagrodą Indywidualną III Stopnia za wyróżniające osiągnięcia naukowe w roku akademicki 2007/2008. Bardzo cenną dla mnie jest rekomendacja Pani Prof. Olgi Czerniawskiej. Traktuję ją jako szczególne wyróżnienie, nagrodę i mobilizację do dalszej pracy naukowo- badawczej i społecznej (załącznik 5).

Staram się aktywnie uczestniczyć w pracach naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, stąd aktualnie (w kadencji 2016-2020) zasiadam w Senacie UJK, jestem członkiem Senackiej Komisji Badań Naukowych, Rozwoju Kadr i Współpracy z Zagranicą. Także w kadencji 2016 -2020 pełnię funkcję wiceprzewodniczącej Wydziałowej Komisji Jakości Kształcenia na Wydziale Pedagogicznym i Artystycznym UJK w Kielcach

Dokowania przedstawione w autoreferacie są odzwierciedleniem mojej aktywności naukowej, badawczej, popularyzatorskiej i praktyczno – społecznej, określając moją tożsamość naukową i zawodową kreślą jednocześnie moje plany na przyszłość.

